

УДК 582.089.2W7)

Л.І. КРИЦЬКА, М.В. ШЕВЕРА

Інститут ботаніки ім. М.Г. Холодного НАН України
252601 Київ, МСП-1, вул. Терещенківська, 2

ПЕРСОНАЛЬНА КОЛЕКЦІЯ ПРОФЕСОРА ПАНАСА РОГОВИНА В НАЦІОНАЛЬНОМУ ГЕРБАРІЇ УКРАЇНИ (KW)

гербарій, персональна колекція, квіткові рослини, типи, гербарний зразок, колектори

У структурі гербаріїв особливо цінними є іменні гербарні колекції відомих дослідників, кожна з яких має не лише виняткове наукове значення, але й є важливою історичною та культурною пам'яткою. Вони містять відомості про біологічну різноманітність, флористичне багатство та специфічність рослинного покриву окремих регіонів, а також відображають загальний характер та науковий рівень ботанічних досліджень певного історичного періоду, протягом якого формувалася колекція.

Серед персональних колекцій Національного гербарію України (KW), що зберігаються в Інституті ботаніки ім. М.Г. Холодного НАН України, надзвичайно цікавим є іменний гербарій Панаса Семеновича Роговича. Він завжди привертав до себе увагу ботаніків [1—4, 6, 10, 20], однак присвячені йому публікації переважно обмежуються загальними відомостями про колекцію і не розкривають її ботанічного та історичного змісту. Серед них вирізняється стаття А. Барбарича та О. Зайченко [3], які фактично розпочали попередню роботу з її критичного аналізу.

Гербарій має назву «Гербарій флори юго-западной России проф. А.С. Роговича» і належить до категорії регіональних. Його цінність визначається високим ступенем репрезентативності видової та внутрішньовидової різноманітності флори території тодішньої південно-західної Росії та фаховим рівнем таксономічної обробки матеріалів. Тут представлені одні з перших зборів квіткових рослин центральної частини України (сюди ж включені і зразки з південних регіонів країни), а також фрагментарні матеріали з Молдови, європейської та азіатської частин Росії, типовий матеріал і серійні збори таксонів видового та внутрішньовидового рівнів (*Orobancha strumosa* Rogow., *Sagina nodosa* (L.) Fenzl *a-glaberrima* Rogow., *fi-glandulosa* Rogow., *Ulmus effusa* Willd. *fi-celtidea* Rogow., *Urtica kiaviensis* Rogow., etc.), екземпляри критичних груп (*Artemisia* L., *Chenopodium* L., *Erysimum* L., *Ranunculus* L., *Rumex* L., etc.), рідкісних та зникаючих видів, що зараз занесені до «Червоної книги» України та Росії (*Cephalanthera* Rich., *Epipactis* Zirm, *Gladiolus* L., *Orchis* L., *Stipa* L., etc.), синантропні рослини (*Agrostemma* L., *Cyclachaena* Fresen., *Matricaria* L., *Oenothera* L., *Polygonum* L., etc.). Збори рослин з околиць деяких міст України (Житомира, Києва, Полтави та інших) зараз є особливо актуальним і цінним матеріалом при дослідженні урбанofлор, змін рослинного покриву і порівнянні його сучасного та колишнього станів. Гербарій відповідає написаному автором «Обозрению семенных и высших споровых растений, входящих в состав флоры губерний Киевского учебного округа: Волынской, Подольской, Киевской, Черниговской и Полтавской» [15].

Під час формування (40—70-ті рр. XIX ст.) і тривалий час потому (до 20-х рр. XX ст.) колекція зберігалася в Гербарії Імператорського університету св. Володимира. Пізніше, у зв'язку з організацією Академії наук, вона була передана до Ботанічного кабінету ВУАН — попередника Інституту ботаніки, де і зараз зберігається в гербарії KW.

© Л.І. Крицька, М.В. Шевера, 1999

Загальний стан збереженості гербарію можна визначити як добрий, що пояснюється якісною гербаризацією із дотриманням всіх її правил, а також подальшим спеціалізованим зберіганням в університеті та Інституті. Зараз він розміщений в окремій кімнаті, разом з іменною колекцією проф. І.Ф. Шмальгаузена. У цілому всі рослини знаходяться в хорошому стані, лише деякі з них у процесі зберігання природно змінили колір, у незначній кількості зразків відмічено опадання листя і дуже рідко — надламани окремі органи рослин (наприклад, Asteraceae Juss., Boraginaceae Juss.). Ушкодження рослин грибами та комахами не помічено. Частково розклеєні і розірвані окремі коробки, які потребують реставрації, рідко пошкоджено гербарний папір.

Гербарій П.С. Роговича якнайповніше презентує переважно флору Київського учбового округу — колишнього адміністративного району, територія якого належала до різних ботаніко-географічних районів України: Західного, Правобережного і Лівобережного Лісостепу, Правобережного і Лівобережного Полісся (сучасні Вінницька, Волинська, Житомирська, Київська, Полтавська, Рівненська, Сумська, Черкаська, Тернопільська, Хмельницька, Чернігівська області). Сюди ж включені збори з Одеської і Херсонської областей, які не входили до округу.

Перші збори у гербарії припадають на 1829 р., ймовірно, на період навчання в гімназії, подальші — на 1844 р., коли вчений, працюючи вчителем київської гімназії, екскурсував в околицях Києва з ботаніком Р. Траутфетгером та зоологом К. Кеслером, збирав гербарій і описав новий для науки вид кропиви київську. В цей же час він збирав також лишайники Київщини, зразки яких зберігаються у ліхенологічному гербарії KW [9].

На певний час, у зв'язку зі стажуванням у галузях мінералогічних та геологічних наук в університетах Західної Європи і захистом магістерської дисертації в Києві, П. Рогович відійшов від ботанічних досліджень. Згодом, за поданням проф. Р. Траутфеттера, його запрошують на посаду ад'юнкта кафедри ботаніки, де він спочатку читає лекції з ботаніки, працює у Комісії для опису Київського учбового округу, згодом — завідує кафедрою, Гербарієм і ботанічним садом, а також розпочинає планомірне вивчення флори, що характеризує другий етап у формуванні персональної колекції.

В результаті досліджень, проведених у 1849—1868 рр. на основі численних експедиційних виїздів на Полісся, Поділля, у Придніпров'я, П. Рогович зібрав гербарій, який налічує 1469 видів і 66 різновидностей судинних рослин з 547 родів та 92 родин. Гербарій упорядкований за системою А. Декандоля. Основна колекція, що містить 12260 гербарних аркушів, зберігається в гербарії KW, дублетні екземпляри, близько 1 тис. зразків, знаходяться у гербарії (в музеї) Національного університету ім. Тараса Шевченка (Київ) та стільки ж — у Ботанічному інституті ім. ВЛ. Комарова РАН, зокрема частково поміщені до гербарію Р. Траутфеттера (LE).

Гербарій змонтовано на аркушах паперу розміром 37 x 16 см, деяку Гх кількість вміщено між двома картонками такого ж розміру і перев'язано шпагатом. Зв'язана пачка вкладається в папку розміром 44,3 x 29 x 16 см, а остання, в свою чергу, — в коробку з грубого картону темно-зеленого кольору. На «спинці» кожної з 95 таких коробок наклеєний покажчик «Гербарий флоры юго-западной России проф. А.С. Роговича» і проставлений її порядковий номер (рис. 1). На загальній видовій сорочці з цупкого паперу чорнилом написана латинська назва виду. Папір має внутрішні водяні смуги і знаки, що позначають рік виробництва, аббревіатуру чи окремі літери, наприклад, МФАГ, Б, Ю, DEA, на лівому та герб — на правому боці аркуша (рис. 2). Вивчаючи філіграні та штемпелі [8] ми встановили, що папір, який використовували для монтування колекцій, був вітчизняного (російського) виробництва, виготовлений на Мединській фабриці у Калузькій губернії, її власником на той час був А. Гончаров¹, про що свідчать літери — МФАГ — «Мединская фабрика Афанасия Гончарова». На кожному аркуші було позначено відповідальну особу, або майстра, першою літерою його прізвища. Роки виготовлення паперу — 1823, 1850. Герб також належав родині Гончарових і включав нашоломок та намет між двома гілками рослини.

I

Афанасій Гончаров, рідний брат дружини О. Пушкіна — Наталі Гончарове!.

Рис. 1. Вигляд окремої коробки гербарію

Fig. 1. A herbarium box

Добре загербаризовані рослини наклеєні на аркушах паперу переважно по одній, іноді, коли розміри рослини малі, — по кілька (до шести) одного виду (рис. 3). На кожному гербарному аркуші у правому нижньому кутку розміщена етикетка, рідко їх кілька. Знайдені два типи етикеток: стандартні, на яких типографським шрифтом написано латинською мовою «HERBARIUM UNIVERSITATIS S^h VLADIMIRI», інші написані на простому, різного формату, кольору і якості папері. Текст етикетки здебільшого написаний колектором, яких виявлено 24. Інколи рукою П. Роговича або невідомого упорядника зазначено від кого отримано зразки. Етикетки написані, як правило, російською, а також французькою та латинською мовами і дуже лаконічні, містять інформацію про місцезнаходження, місцезростання, дату збору і прізвище колектора, рідше подано латинську наукову назву рослини, родини та різноманітні нотатки — про життєву форму, культивування, народні назви рослин тощо, наприклад:

«*Pedicularis palustris* L. Черниг. губ. Сураж. уезд около хутора Роговичева

на болотах 6 июля 1854 г. А. Рогович»; «*Melampyrum nemorosum* L. Лубны в лесах найд. Т.Л. Августиновичем июль 1848»; «*Mentha arvensis* L. Бесараб. Хотинск. уезд. Окница, 28 июля 1857 Студ. К. Ельській»; «*Pedicularis comosa* L. В окрестностях Полтавы найдено г. Гаевским. А. Рогович» та ін. Дуже рідко етикетка відсутня, а на гербарному листі П. Рогович олівцем записував місцезнаходження, наприклад: «*Melilotus dentatus* Pers. Полт. губ. Санжари. Рогович»; «Чигирин. Рогович.» На деяких етикетках значно пізніше, очевидно під час підготовки праці «Опыт словаря народных названий растений с некоторыми поверьями о них» [16], рукою П. Роговича написані українські та російські назви рослин, наприклад «нечуй-витер», «Льсови маргаритки».

Рис. 2. Аркуш гербарної сорочки з водяними знаками

Fig. 2. Herbarium paper with watermarks

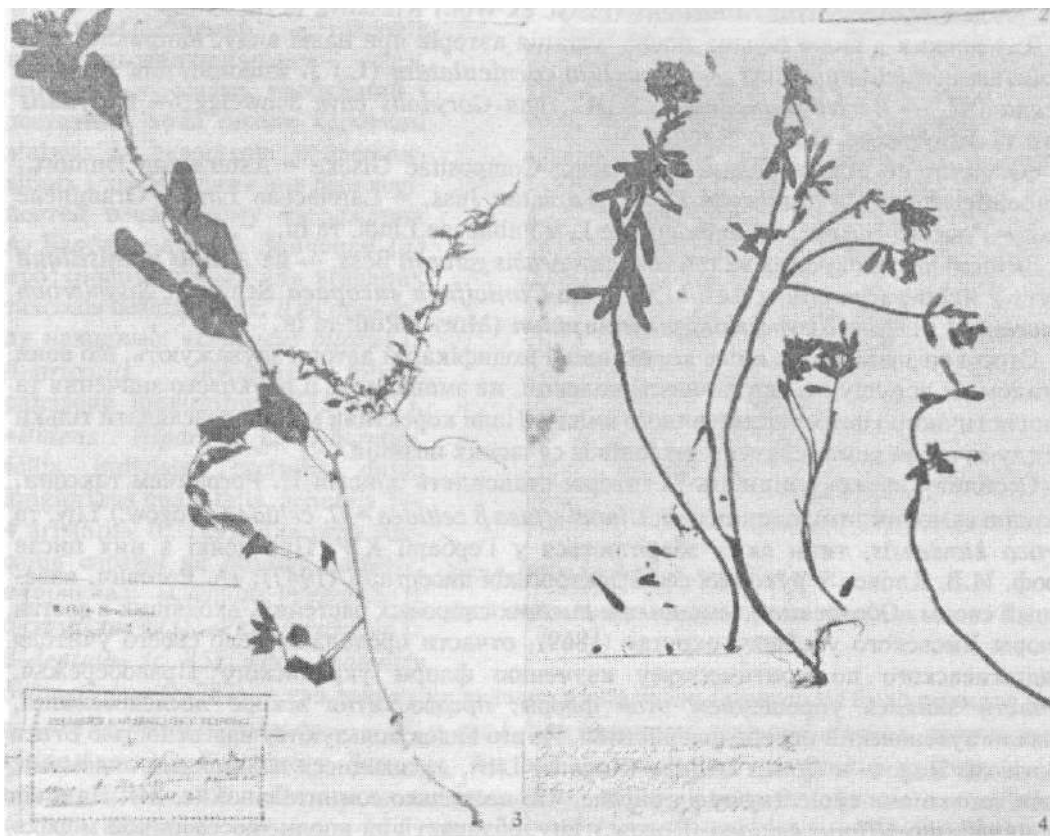
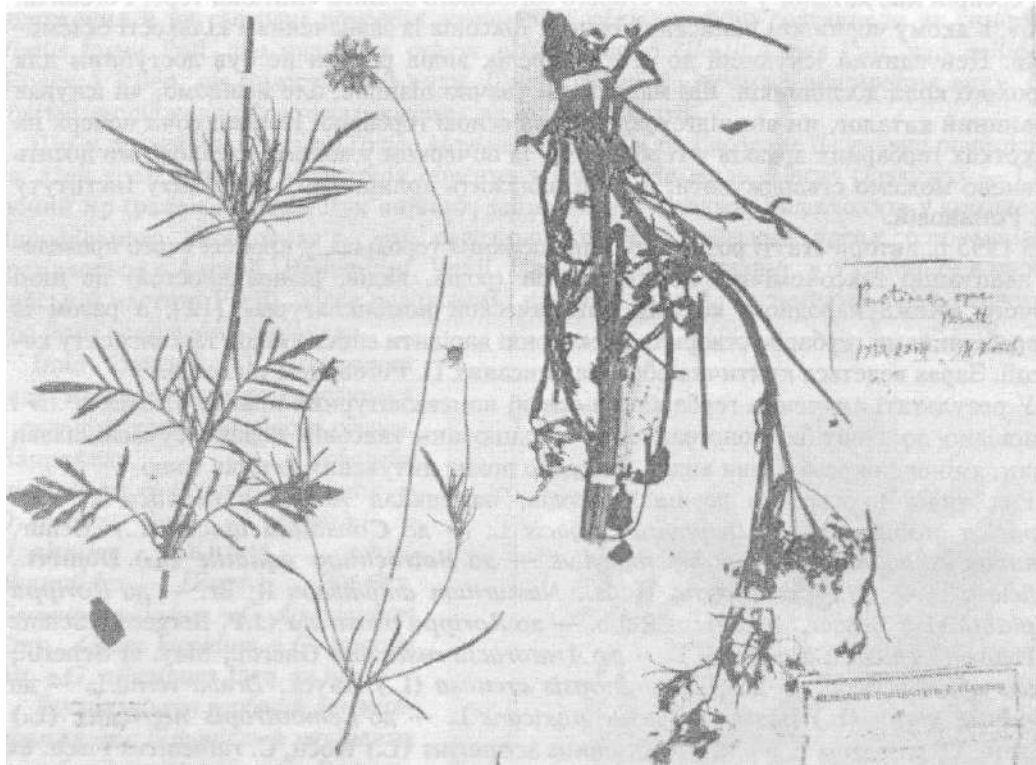

Рис. 3. Гербарні аркуші: 1 — *Scabiosa ochroleuca* L., 2 — *Pastinaca opaca* Bernth., 3 — *Chenopodium polysperum* L., 4 — *Daphne sneorum* L.

Fig. 3. Herbarium specimens: 1 — *Scabiosa ochroleuca* L., 2 — *Pastinaca opaca* Bernth., 3 — *Chenopodium polysperum* L., 4 — *Daphne sneorum* L.

Гербарій має каталог у вигляді старого загального зошита «Каталог герб. Роговича. 1936», в якому чорнилом написаний список таксонів із зазначенням кількості екземплярів. Цей єдиний існуючий до тепер перелік видів рослин не був доступним для широкого кола дослідників. Він написаний значно пізніше, але невідомо, чи існував первинний каталог, чи він підготовлений на основі гербарію. Порівнюючи почерк на етикетках гербарних зразків у гербарії *KW* почерком у зошиті-каталозі, ми досить впевнено можемо стверджувати, що він належить колишньому лаборанту Інституту О.І. Романовій.

З 1995 р. автори статті розпочали опрацювання гербарію, у процесі якого проведено адаптацію таксономічної номенклатури (родів, видів, різновидностей) до нині діючого «Международного кодекса ботанической номенклатуры» [12], а разом із співробітниками гербарію створили електронні варіанти списку видів та конспекту колекції. Зараз ведеться критична обробка описаних П. Роговичем таксонів.

У результаті вивчення гербарію на основі номенклатурних правил «Кодекса ...» і відповідно до новітніх монографічних опрацювань таксонів подано сучасні назви родин, змінено окремі назви видів, наведено повне цитування авторів тощо.

Ряд видів переведено до інших родів, наприклад *Anemone hepatica* L. — до *Hepatica nobilis* Mill., *Delphinium ajacis* L. — до *Consolida ajacis* (L.) Schur, *Ranunculus aquatilis* L. var. *heterophyllum* — до *Batrachium aquatile* (L.) Dumort., *R. ficaria* L. — до *Ficaria verna* Huds., *Nasturtium amphibium* R. Br. — до *Rorippa amphibia* (L.) Besser., *N. anceps* Rchb. — до *Rorippa prostrata* (J.P. Bergeret) Schinz et Thell., *Cochlearia armoracia* L. — до *Armoracia rusticana* Gaertn., Mey. et Scherb., *Arabis arenosa* Scop. — до *Cardaminopsis arenosa* (L.) Hayek, *Draba verna* L. — до *Erophilla verna* (L.) Besser., *Cytisus nigricans* L. — до *Lembotropis nigricans* (L.) Griseb., *C. scoparius* L. — до *Sarothamnus scoparius* (L.) Koch, *C. ruthenicus* Fisch. ex Wol. — до *Chamaecytisus ruthenicus* (Fisch. ex Wol.) Klaskova та ін.

Для деяких з видів подана повна цитата авторів при назві виду, наприклад для *Glaucium corniculatum* Curt. — *Glaucium corniculatum* (L.) J. Rudolph, для *Berteroa incana* DC. — *Berteroa incana* (L.) DC., для *Corydalis cava* Schweigg. — *Corydalis cava* (L.) Schweigg. et Koerte тощо.

«Осучаснені» назви родин, наприклад Compositae Giseke - Asteraceae Dumort., Umbelliferae Juss. - Apiaceae Lindl., Labiatae Juss. = Lamiaceae Lindl., Gramineae Juss. = Poaceae Barnhart, Papilionaceae L. = Fabaceae Lindl. та ін.

Змінені назви окремих видів, зокрема *Arabis gerardii* Bess. — на *Arabis planisiliqua* (Pers.) Rchb., *Cimicifuga foetida* L. — на *Cimicifuga europaea* Schipcz., *Sisymbrium junceum* M.B. — на *Sisymbrium pofymorphum* (Murr.) Roth та ін.

Стосовно зазначених вище корективів і модифікацій автори зауважують, що вони загалом не порушують історичності колекції, не зменшують її наукового значення та флористичного і фітосистематичного змісту. Наші корективи можна розглядати тільки як тлумачення номенклатури таксонів із сучасних позицій.

Особливу наукову цінність та інтерес становлять описані П. Роговичем таксони, визнані самостійними одиницями: *Ulmus effusafi celtidea* = *U. celtidea* (Rogow.) Litv. та *Urtica kioviensis*, типи яких зберігаються у Гербарії *KW*. Про деякі з них писав проф. М.В. Клоков у рукописі своєї докторської дисертації (1947): «А. Рогович, известный своим «Обозрением семенных и высших споровых растений, входящих в состав флоры Киевского учебного округа» (1869), отчасти продолжал дело своего учителя Андржиевского по критическому изучению флоры украинского Правобережья, отчасти занялся упрощением этой флоры, предвосхитив вскоре последовавший, шамальгаузеновский период флористики. Из его видов пользуются известностью *Urtica kioviensis* Rogow. и *Ulmus celtidea* (Rogow.) Litv., являющиеся полесскими эндемиами, если только они существуют в природе, что несколько сомнительно» (с. 24). Далі він зазначає, що «*Ulmus celtidea* (Rogow.) Litv. обладает при вполне достаточной морфологии, тем существенным для географической расы недостатком, что в природе практически не встречается, но это может быть следует объяснить вымиранием вида. Во всяком случае характерно, что он находился до сих пор только по р. Десне — в Черниговской и Брянской областях» (с. 270).

Стосовно критичного таксона *Ulmus celtidea* слід зауважити, що його систематичне

положення й на сьогодні потребує уточнення, оскільки його розглядали як синонім *Ulmus laevis* Pall, або надавали статус різновидності *Ulmus laevis* Pall, var. *celtidea* (Rogow.) Rhed. чи самостійного виду. Дискусійним є і сучасне поширення виду, бо новітні дослідження його знаходження не підтверджують.

Що ж до найбільш знаної *Urtica kioviensis* (рис. 4), то з'ясоване її сучасне поширення. Цей трав'янистий полікарпик описано з Києва. На жаль, «locus classicus» — Гадючий Яр (район сучасної Лук'янівки), зайнятий забудовами. Вид входить у комплекс гідрофільного високотрав'я, має середньо-східноєвропейський ареал (спорадично трапляється в Австрії, Німеччині, Чехії, Словаччині, Угорщині, в Україні та в європейській частині Росії), дуже розірваний, що, на думку А. Кузьмічова [11], свідчить про його реліктовий характер.

Інші описані П. Роговичем види, на жаль, зараз розглядаються у складі таксонів більшого обсягу. Наприклад, *Orobanche stigmatodes* = *O. kochii* Schultz = *O. elatior* Sutt, *O. strumosa* - *O. alsatica* Kirscht subsp. *Itbanotides* (Rupr.) Tzvelev, *Geranium villoswn* - *G. divaricatum* Ehrh., *Geum tuspudum* = *G. strictum* Ait. - *G. allepicum* Jacq. та ін.

Досліджуючи гербарій ми встановили, що більшість з виділених у гербарії і описаних П. Роговичем в «Обзрениии ...» таксонів внутрішньовидового рангу — «var», «subvar.» — мають необхідний і достатній, хоча інколи короткий діагноз із вказівкою найважливіших і характерних для різновидностей ознак, тому твердження А. Барбарича та О. Зайченко [3] про «nomina nuda» для згаданих таксонів безпідставне. Для прикладу наводимо: «*Dipsacus pilosus* L. /3-*strigosus*, involucri foliolis paleisque longioribus» [15: 121], «*Bidens tripartita* L. j3-*humilis*, foliis indivisis, capitulis duplo longioribus quam latis, acheniis 3—4 aristatis» (с. 129). Для ряду таксонів справді не подано діагнозу,

Рис. 4. *Urtica kioviensis* Rogow. Тип виду
Fig. 4. *Urtica kioviensis* Rogow. Type of the species

наприклад: «*Clematis integrifolia* L.» *fi-parwflara*» (с. 1), «*Vicia dwnetorwn* L *j3-dentata*» (с. 75), «*Poa pratensis*

d-longifolia» (с. 282), а для деяких не вказано лише назви (хоча тоді і було прийнято надавати їм літерні символи — a, pfy, etc./, але подано латинський діагноз, наприклад: «*Dianthus pseudobarbatus* Bess. y. floribus in capitulum terminale aggregatis v, subagrgatis» (с. 42), «*Evonymus europaeus* L. a. foliis glabris, ft. foliis pubescentibus» & III₂

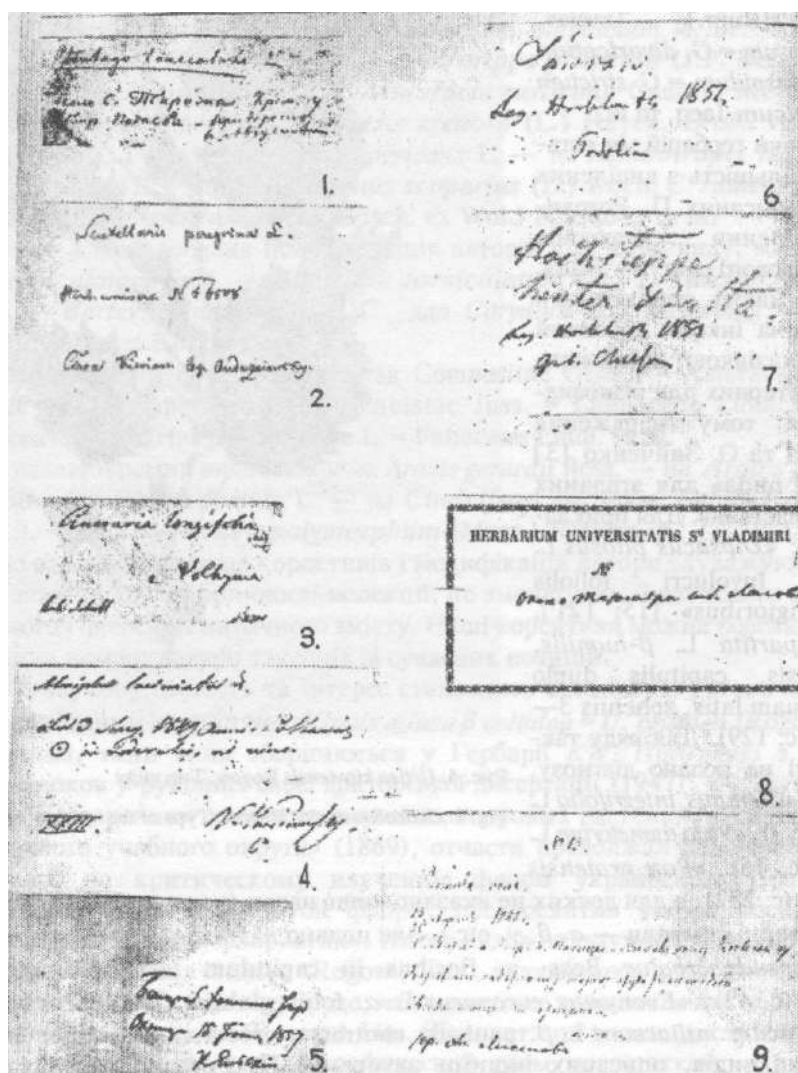
(с. 270). Ряд видів, описаних іншими авторами, П. Рогович розглядає в ранзі різновидностей, наприклад: «*Genista tinctoria* L. *d-marginata*» (с. 65) - *G. marginata* Besser, «*Spiraea chamaedrifolia* L. @-*picoviensis*» (с. 81) = *S. nicomenu* Besser, «*Setaria*

Принаймні частина з виділених ПІ. Роговичем різновидностей заслуговує на

визнання їх у ранзі самостійних таксонів, бо вони належать до дійсно валідних («nomina valida»), а тому потребують подальшого критичного вивчення.

У гербарії, окрім власних зборів П. Роговича, включено матеріали інших колекторів. Чи не першим на це звернув увагу Й. Пачоський [17, 18], який подає прізвища: спочатку Тишецького, Лаговського, Августиновича, Варжанського та Гасвського, а згодом згадує і Верньє. Пізніше А. Барбарич і О. Зайченко [3] наводять ще й прізвища А. Анджейовського, К. Єльського, В. Монтрезора. Ми ж вперше виявили такі прізвища: М.В. Гоголя, Й. Гохгута, Ілляшенка, Ю. Листова, Покорського, І. Рябова, М. Сигизмунда, Р. Траутфеттера, Циммераманна, І. Шмальгаузена, С. Щукіна. Загалом їх виявлено 24, в т.ч. один колектор неідентифікований. Більшість з них надсилали матеріали П. Роговичу з України. З ними він був у дружніх стосунках, проводив спільні екскурсії, листувався. Деякі збори (В. Монтрезора, Ю. Листова) та окремі гербарні аркуші (В. Бессера, І. Шмальгаузена) увійшли до гербарію П. Роговича значно пізніше.

Нижче подаємо короткі відомості про всіх колекторів, зібрані на основі матеріалів, що зберігаються в архівах Польщі та України, та стародруків; автографи більшості з них зроблені за гербарними етикетками (рис. 5).

Томаш Августинович (1809—1891) — лікар, ботанік [19]; земський лікар, інспектор у м. Лубни; член Комісії для опису Київського учбового округу; надсилав матеріали П. Роговичу; автор численних ботанічних праць, зокрема «О дикорастущих врачебных растениях Полтавской губернии» (1853), колектор гербарію з України та Росії. Збори зберігаються у Гербаріях *KW*, *LE*, Інституту лікарських рослин УААН (Л. Сивоглаз, in colloquio).

Антон Анджейовський (1785—1868) — природодослідник [19], помічник учителя малювання, ад'юнкт Кременецького ліцею та Імператорського Київського університету св. Володимира, професор Ніжинського ліцею князя О. Безбородка; член Комісії для опису Київського учбового округу; автор численних ботанічних праць, у т.ч. «Исчисления растений Подольской губернии и смежных с нею мест» (1861); зібрав великий гербарій, основна частина якого включена до колекції В. Бессера (*KW*) [10], окремі матеріали зберігаються у гербаріях *KRA*, *KRAM*, *G* та інших. Листи А. Анджейовського до П. Роговича зберігаються в Національній центральній науковій бібліотеці ім. В.І. Вернадського НАН України [7].

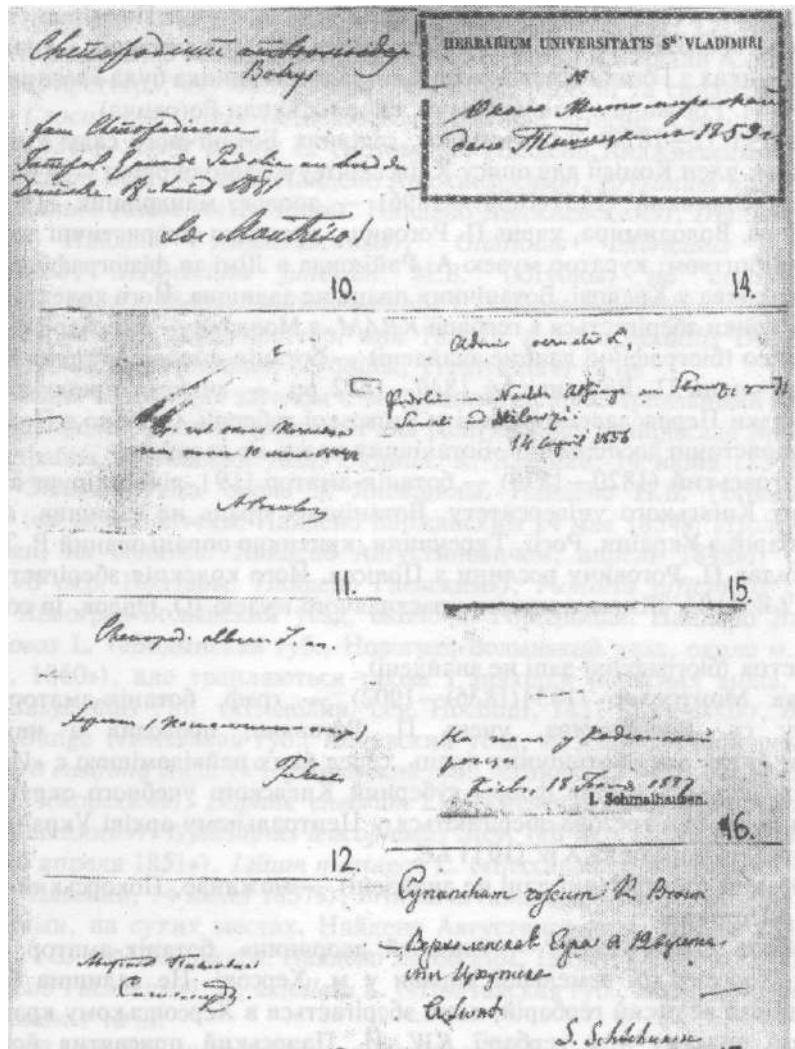

Рис. 5. Гербарні етикетки з підписами колекторів гербарію: 1 — Т. Августиновича, 2-А. Анджейовського, 3 — В. Бессера, 4 — В. Варжанського, 5 — К. Єльського, 6 — Й. Гохгута та ? Гаєвського, 7 — Гохгута, 8 — Й. Лаговського, 9-Ю. Листова, 10 — В. Монтрезора, 11 — П. Роговича, 12 — Г. Рябкова, 13 — А. Сигизмунда, 14 — ? Тишецького, 15 — Р. Траутфеттера, 16 — І. Шмальгаузена, 17 — С. Щукіна

Fig. 5. Herbarium labels with collectors' signatures: 1 — T. Augustinovich, 2-A. Andzejovskiy, 3 — V. Besser, 4 — y. Varzhanski, 5 — K. Elski, 6 — J. Hochgut & ? Gayevski, 7 — J. Hochgut, Я — J. Lagovski, 9 — Yu. Listov, 10 — V. Montrezor, 11 — P. Rogovicz, 12 — G. Ryabkov, 13 — A. Sigizmund, 14 — ? Tishecki, 15 — R. Trautvetter, 16 — I. Shmalhausen, 17 — S. Schukin

Віллібальд Бессер (1784—1842) — ботанік; член Петербурзької Академії наук, професор Кременецького ліцею, директор ботанічного саду, професор Університету св. Володимира; автор «Primitias Flora galiciae ...» (1811), «Enumeratio Plantarum ...» (1822). Персональна колекція зберігається у *KW* [10], окремі матеріали — в гербаріях *BRNM, G, HAL, LE, TUB*.

В. Варжанський (біографічні дані не знайдені) — вчитель природознавства у гімназії м. Полтави; член Комісії для опису Київського учбового округу; написав «Описание флоры Полтавской губернии». Збори знаходяться в Гербарії *KW*.

? Верньє (біографічні дані не знайдені) — учитель природознавства в гімназії м. Житомира; ботанічних праць не залишив, надсилав П. Роговичу рослини з Полісся. Один лист Верньє до П. Роговича зберігається у Національній центральній науковій бібліотеці ім. В.І. Вернадського НАН України [7], збори — у гербаріях *KW*, Житомирського краєзнавчого музею (О. Орлов, in colloquio, in schedis).

? Гасвський (біографічні дані не знайдені) — ботанік-аматор; надсилав П. Роговичу рослини з Полісся.

Микола Гоголь (1809—1852) — вітчизняний письменник. Ймовірно, що П. Рогович особисто познайомився з М. Гоголем через М. Максимовича і знаходився у родинних стосунках з Гоголь-Яновськими (сестра письменника була «восприемницею» старшого сина П. Роговича — майбутнього лікаря Миколи Роговича).

Йоган Гохгут (?—1872) — ентомолог, садівник Ботанічного саду Університету св. Володимира, член Комісії для опису Київського учбового округу.

Костянтин Єльський (1837(1838)—1896) — зоолог, мандрівник [19]; студент Університету св. Володимира, учень П. Роговича, проводив флористичні дослідження під його керівництвом; куратор музею А. Раймонда в Лімі та фізіографічного музею Академії Мистецтва у Кракові. Ботанічних праць не залишив. Його колекція рослин з Південної Америки зберігається в гербарії *KRAM*, з Молдови — в гербарії *KW*.

? Ільяшенко (біографічні дані не знайдені) — ботанік-аматор, студент Київського університету, учень П. Роговича, у 1849—1852 рр. — вчитель природознавства у гімназії м. Хозки Переяславського повіту Київської губернії. Спільно з П. Роговичем проводив флористичні дослідження. Ботанічних праць не залишив.

Йосип Лаговський (1820—1870) — ботанік-аматор [19], лікар-хірург в м. Житомирі; студент Київського університету. Ботанічних праць не залишив, але зібрав великий гербарій з України, Росії, Туреччини, критично опрацьований Р. Траутфеттером. Надсилав П. Роговичу рослини з Полісся. Його колекція зберігається в гербаріях *KW, LW* [10], Житомирського краєзнавчого музею (О. Орлов, in colloquio, in schedis).

Юрій Листов (біографічні дані не знайдені).

Владислав Монтрезор (1834(1836)—1902) — граф, ботанік-аматор; студент Університету св. Володимира, учень П. Роговича, проводив з ним спільні дослідження; автор ряду ботанічних праць, серед яких найвідомішою є «Исчисление растений, входящих в состав флоры губерний Киевского учебного округа». Листи П. Роговича до В. Монтрезора зберігаються у Центральному архіві України [7], колекція рослин — у гербаріях *KW* [10] і *LE*.

? Покорський (біографічні дані не знайдені) — можливо, Покорський-Журавко, службовець з Полтави.

Гнат Рябков (1856—1910) — «личный дворянин», ботанік-аматор; народний учитель від Херсонської земельної управи у м. Херсоні. Не залишив ботанічних праць, але зібрав великий гербарій, який зберігається в Херсонському краєзнавчому музеї, окремі зразки — в гербарії *KW*. Й. Пачоський присвятив його зборам спеціальну працю [14].

Августин Сигизмунд (біографічні дані не знайдеш).

? Тишецький (біографічні дані не знайдені) — ботанік-аматор; лікар з м. Житомира, член Волинського товариства лікарів. Проводив з П. Роговичем спільні дослідження; ботанічних праць не залишив, відомий лише його рукопис «Список семенных и полусеменных растений, собранных возле Полонного Новоградского уезда Вольнской губернии», зібрав гербарій з України, який зберігається в гербарії *KW*, надсилав П. Роговичу рослини з Полісся.

Рудольф Траутфеттер (1809—1889) — ботанік; член Петербурзької Академії наук, професор, ректор Імператорського Київського університету св. Володимира, директор Горигорецького хліборобського інституту, директор ботанічного саду в Петербурзі; член Комісії для опису Київського учбового округу; автор численних ботанічних праць, серед яких найвідомішими є «О растительно-географическом делении европейской России» та «Описание естественных семейств, входящих в состав флоры губерний Киевского учебного округа»; зібрав великий гербарій, що зберігається в гербаріях *KW*, *LE*.

? Циммерманн (біографічні дані не знайдені).

Іван Шмальгаузен (1845—1894) — ботанік, палеоботанік; член Петербурзької Академії наук, професор Університету св. Володимира, член Київського товариства природодослідників, автор численних флористичних праць, у т.ч. «Флоры юго-западной России» (1886), «Флоры Средней и Южной России, Крыма и Северного Кавказа» (1895-1897). Персональна колекція зберігається у *KW* [10].

С. Шукін (1795—1868) — ботанік-аматор, вчитель, директор гімназії м. Іркутська. Друг М. Турчанинова, надсилав йому гербарій. Гербарні збори з Алтаю, Забайкалля, околиць м. Іркутська. Численні колекції зберігаються в гербаріях *LE*, *MW*, *KW* та ін.

Серед згаданих вище колекторів виділяються гербарні матеріали А. Анджейовського та Р. Траутфеттера, які містять критичні види, рідкісні та синантропні рослини, наприклад *Crocus reticulatus* («Анджиевский; Notae criticae: *Crocus susianus* Ker. А. Фомин, 1934»), *Iberis amara* L. («Ставище. Найдено Анджиевским»), *Erysimum andrzejowskianum* Bess. («Киев. Найдено Анджиевским»), *Erysimum hieracifolium* L. = *E. marschallianum* Andr. («Пятигоры. Найдено Анджиевским»), *Iris bohémica* Schm. («Ставище. Найдено Анджиевским»), *Gladiolus imbricatus* L. («Найдено Анджиевским»), *Sisymbrium junceum* M.B. («Лубны, на степях. Найдено Анджиевским, август 1848»), *Adonis vernatts* L. («Подолия, Збруч. Траутфеттер, 14 апреля 1856»; «Ровно, Траутфеттер, май 1850»), *Aurinia saxatilis* Desv. («Podolia, Trautvetter»), *Tmaspi perfoliatum* («Podolia, Trautvetter») та ін.

Зразки інших колекторів загалом є звичайними, широкоареальними видами і таксономічно не представляють складності для ідентифікації, наприклад *Berteroa incana* DC. («Бессарабия, Хотинский уезд, Окница. К. Ельский, 14 июня 1857»; «Полтавская губ., Зеньков уезд, около д. Яновщины. Найдено Н.В. Гоголем»), *Caltha palustris* L. («В окр. Полтавы. Найдено Варжанским 24 мая 1854»; «Полтавская губ., около Лубен, на болотах. Найдено Августиновичем, апрель 1848»), *Chelidonium majus* L. («В окр. Полтавы. Найдено Гаевским»), *Fumaria officinalis* L. («Волынская губ., Новоград-Волынский уезд, около д. Городнища. Найдено Лаговским»), *Papaver rhoeas* L. («Волынская губ., Новоград-Вольшский уезд, около м. Полонное. Тишецкий, 1860»), але трапляються також і знахідки рідкісних видів, наприклад *Astragalus dasyanthus* Pall. («Подолия. Leg. Hochhut, 1851, Hajewski»), *Bulbocodium ruthenicum* Bunge («Киевская губ., Каневский уезд, м. Киричи, Монтрезор, 1857»); *Cephalanthera ensifolia* Rich. («Черниговская губ., МглИнский уезд, около Шулаковки. Найдено г. Покорским»), *Daphne cneorum* L. («Киевская губ., Васильковский уезд. Найдено Тшпецким»), *Hyacinthus leucophaeus* Stev. («В окр. Полтавы. Найдено Варжанским, 16 апреля 1851»), *Lilium martagon* L. («Бессарабия, Хотинский уезд, Каракушаны, К. Ельский, 14 июля 1857»), *Fritillaria ruthenica* Wikstr. («Около Пирятина, между кустами, на сухих местах. Найдено Августиновичем, апрель 1849»), *Orchis coriophora* L. («В окр. Житомира. Найдено Лаговским, 1859»), *O. morio* L. («В окр. Полтавы. Найдено Гаевским»), *O. ustullata* L. («Полтавская губ., около д. Хочень. Собрано Ильяшенком») та ін.

До колекції постійно зверталися як сучасники П. Роговича, так і його наступники, опрацьовуючи критичні групи квіткових рослин для «Флор» і «Визначників». Зокрема, свої «Notae criticae» залишили тут С. Бордзиловський, О. Вісюліна, А. Гиль, Д. Гельтман, М. Ільїн, М. Ільїнський, Є. Карнаух, Ю. Клеопов, М. Котов, В. Кречетович, Л. Крицька, Є. Лавренко, Ю. Листов, Д. Литвинов, О. Лоначевський, Є. Міндерова, В. Монтрезор, М. Назаров, О. Осетрова, П. Оксіюк, А. Пояркова, І. Пестова, О. Радде-Фоміна, П. Рогович, Ю. Росков, Г. Савченко, О. Соколовський, Н. Сичак, Н. Шостенко (Н. Десятова-Шостенко), М. Федорончук, О. Фомін, М. Шевера.

Додамо до цього, що П. Роговичу належить не тільки велика колекція судинних рослин, якій ми присвятили цей огляд, але й збори лишайників та грибів, що чекають на докладне вивчення і пошук. Ліхенологічні матеріали вченого, наприклад зразки *Cetraria ericetorum* Oriz, *C. ciliaris* Ach. [13] презентують одні з найбільш ранніх зборів у ліхенологічному гербарії КВ. Зразки ж міксоміцетів, які П. Рогович зібрав разом з учнями Я. Вальцем та А. Ришаві [5], потребують пошуку.

Автори щиро вдячні співробітникам гербарію КВО. Осетровій, Н. Федорончук, Н. Линець, В. Чернецькій, Є. Черноморець за допомогу у створенні комп'ютеризованого каталогу, Н. Горловій (м. Херсон), О. Орлову (м. Житомир), Л. Сивоглаз (с. Березоточа, Полтавська обл.) за надані біографічні і архівні відомості про деяких колекторів та їх гербарні збори.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Барбарич А.І. Панас Семенович Рогович (до 150-річчя з дня народження) // Укр. ботан. жури. — 1963. — 20, N 5. - С. 99-103.
2. Барбарич А.І. Гербарна справа на Україні // Там же. — 1970. — 27, N 5. — С. 665-667.
3. Барбарич А.І., Зайченко О.В. Афанасий Семенович Рогович // Ботан. жури. — 1965. — 50, N 4. — С. 585-587.
4. Барбарич А.І., Котов М.І., Омельчук-Мякушко Т.Я. Центральнo-республiканский гербарий в Киеве // Там же. — 1977. — 62, N 5. — С. 764-769.
5. Вальц Я.Я., Ришави Л. Список коллекции миксомицетов и грибов, собранных А.С. Роговичем, Я.Я. Вальцем и Л. Ришави // Зап. Киев. о-ва естествоиспытат. — 1872. — Т. 2, вып. 2. — С. 187-189.
6. Доброчаева Д.М., Ільїнська А.П., Шевера М.В. Наукова спадщина П.С. Роговича (вклад у дослідження флори) // Укр. ботан. жури. — 1993. — 50, N 6. — С. 85-92.
- 7- Доброчаева Д.М., Грембецька В., Ільїнська А.П., Шевера М.В. Епістолярна спадщина П.С. Роговича // Там же. — 1997. — 54, N 2. — С. 201-206.
8. Клепиков С.А. Филигранные и штампы на бумаге русского и иностранного производства XVII—XX вв. — М.: Изд-во Всесоюз. книжной палаты, 1959. — 306 с.
9. Кондратюк С.Я., Навроцька І.Л., Безніс Н.Г. Ліхенологічний гербарій Інституту ботаніки ім. М.Г. Холодного АН України // Укр. ботан. журн. — 1993. — 50, N 6. — С. 75-84.
10. Крицька Л.І. Гербарій судинних рослин // Гербарій України. — К., 1995. — С. 11-22.
- П. Кузьмичев А.І. Гигрофильная флора юго-запада Русской равнины и ее генезис. — СПб: Гидрометеоздат, 1992. — 216 с.
12. Международный кодекс ботанической номенклатуры (Токийский кодекс). — СПб: НПО «Мир и семья-95», 1996. — 192с.
13. Окснер А.М. Флора лишайників України. — К.: Наук. думка, 1993. — Т. 2, в. 2. — 542 с.
14. Поноской. И. Список растений, собранных И.З. Рябковым в 1898 году в Херсонском уезде // Сб. Херсонского земства. — 1902. — N 2. — С. 274-305.
15. Рогович А.С. Обозрение семенных и высших споровых растений, входящих в состав флоры губерний Киевского учебного округа: Вольнской, Подольской, Киевской, Черниговской и Полтавской. — К.: тип. Университета, 1869. — 308 с.
16. Рогович А.С. Опыт словаря народных названий растений с некоторыми поверьями о них. — Киевская старовина: тип. Университета, 1873. — 35 с.
17. Raczkowski J. Przyczynek do historii badan flory krajowej // Pamietnik Fiziograficzny. — Warszawa, 1896. — Vol. XIV. — S. 150.
18. Raczkowski J. O formacjach roslinnych ... // Ibid. — Warszawa, 1900. — Vol. XVI. — S. 14-15 (окремый відбиток).
19. 5/оитоА Biologow Polsklch (Red. S. FeUksiak) Warszawa, 1987. — 618 s.
20. Wasser S.P. Personal herbarium collections of the National herbarium of the Ukraine // Webbla. — 1993. — 48. — P. 385-386.

Рекомендує до друку

І.О. Дудка

Надійшла 14.04.98

Л.І. Крицька, М.В. Шевера

ПЕРСОНАЛЬНА КОЛЛЕКЦІЯ ПРОФЕСОРА АФАНАСІЯ РОГОВИЧА В НАЦІОНАЛЬНОМУ ГЕРБАРІЇ УКРАЇНИ (КВ)

Інститут ботаніки ім. Н.Г. Холодного НАН України, г. Київ

Критически изучен гербарий «Флора юго-западной России профессора А. Роговича», насчитывающий 1469 видов (12260 гербарных образцов). Проведен его таксономический и исторический анализ. Соотнесены современная и используемая А. Роговичем таксономическая номенклатура, создан электронный вариант конспекта коллекции. Показаны основные этапы формирования гербария, особенности монтирования и оформления коллекции, современное состояние гербарных образцов. Выявлены 24 коллектора и приведены их краткие биограммы.

L.I. Krytzka, M.V. Shevera

THE MEMORIAL COLLECTION OF PROFESSOR PANAS ROGOVYCH
AT THE NATIONAL HERBARIUM OF UKRAINE (*KW*)

M.G. Kholodny Institute of Botany, National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv

The personal memorial herbarium «Flora of Southwestern Russia, collected by prof. Panas Rogovych (Athanasius Rogowicz)» has been critically inventoried. The collection consists of 12260 herbarium specimens representing 1469 species. Taxonomic and historical analyses are provided. The taxonomic nomenclature used by A. Rogovych is linked to the modern nomenclature; a computerized checklist of the collection is prepared. The main stages of herbarium's formation, peculiarities of mounting methods and the present state of herbarium specimens are discussed; twenty four collectors were indentified; for each person brief biographic date are given.